

ESZMETÖREDÉKEK.

IN MEMORIAM.

Eltemettük. A fogadalmi templom kriptája ölébe fogadta őt. Az alakja azért itt jár előttünk, ahogy öt-hat esztendeje láttuk. Téglá- és kötörmelékek között, gödrökön és egy lerombolt régi város omladékain át, a hideg tavaszi szélben. A kezében egy tervrajz, előtte-elment munkatársának, Rerrich Bélának terve. Megáll valahol azon a tájon, ahol most az egyetemi épületek boltíve köti össze a Templom-teret a piaristák épülete előtti kis térrel. A fejét kissé lehajtva, átnéz a szemüvege fölött, abban az irányban, ahol a csonka torony áll. A jobbját kinyújtja és magyaráz:

— Állj ide mellém, Veszter. Ha ebben a vonalban lezárjuk a teret, olyan keretet adunk vele a templomnak, hogy nem lesz párja Magyarországon... Ide jönnek az árkádok... Nézd, az árkádok alatt szobrokat lehetne elhelyezni. A Strobl-hagyatékából megszereztem néhány szobrot, azokat a városnak adom... Mit gondoltok, ha ezekkel a szobrokkal megvetnénk az alapját a magyar Pantheonnak?...

Egy termékeny, kulturális megérzésekben gazdag, mindig alkotni vágyó agynak megnyilatkozásai voltak azok az elgondolások, amelyekkel mi szegediek nála esztendőkön keresztül a legközvetlenebbül megismertünk. Ragyogó ötletek, amelyeknek egy része valóra vált, más része, — nem akarom és nem szeretem mondani — talán vele együtt már csak emlék marad a hozzá közelállók számára.

Nem életrajz, nem méltatás, amit róla írok. Nem akarom vázolni érdeklődésének sokoldalúságát, a színek gazdag változatosságát, melyeket fölrakott terveinek palettájára. Csak fölidézem azt a beszédét, amelyet a szegedi színházban tartott egy este a magyar kultúra feladatairól és vidéki centrumok szerepéről ennek a kultúrprogramnak megvalósításában. Nem akarok vitába szállni azokkal, akik támadták alkotásaiért és a támadások pergőtüzébe nem felejtették el belevonni Szegedet, legszebb alkotásainak színterét. Csak úgy érzem, hogy akaratlan, tudatalatti elismerés hangja csendül ki még azoknak a szavából is, akik szerették mondogatni:

— Nem lett volna szabad, hogy a szegény, kis Magyarország miniszterének szülessen. Neki a Mediciek korában kellett volna élni, hogy szabadon elégíthesse ki építő szenvedélyét.

Építő szenvedély? Hát lehet erről beszélni? Hát szabad valakit gáncsolni azért, ha mer erőt, reményt, jövőbe vetett hitet verni a legszörnyűbb csapások után a lelkekbe? És szabad-e felesleges költekezésről beszélni ott, ahol a költekezés nyomán munka fakadt és kenyér termett, ahol minden befektetett fillér épületek formájában évtizedekre, évszázadokra megmaradt?

Azt hiszem ma, mikor — sajnos, — senki sem mondhatja már, hogy a legkisebb személyes célzatuk van ezeknek a soroknak, tanuságtételre hívhatom az egyetemi építő bizottság valamennyi tagját, hogy Magyarországon még sohasem építettek olyan fillérekre néző takarékossgal és sohasem hoztak létre viszonylag csekély eszközökkel olyan művészi és kulturális értékeket, mint a sokat emlegetett szegedi Szent Márk-tér táján. Ezt Klebelsberg elmulása után is tartozunk, mi szegediek, hangos szóval hirdetni az egész ország közvéleménye előtt.

Mi szegediek, nagyon sokkal tartozunk Klebelsberg emlékének. Nekünk ő nemcsak miniszter volt, nemcsak országgyűlési képviselő, nemcsak alkotó, nemcsak a Nemzeti Emlékcarnok megteremtője, nekünk ember is volt, akinek nyugtalan, csapongó, de mindig alkotni vágyó zsenije itt pihent meg a mi körünkben, aki ezt a várost nagyon, de nagyon szerette. Formailag mondtak talán nála szebbeket Szegedről. De meggyőződéstől jobban áthatva senki sem tudott beszélni ennek a városnak, az alföldi magyarság déli kultúrcentrumának jövő hivatásáról, mint ő.

Az egyéniségében feltétlenül volt valami a reneszánsz embereinek átfogó művészi ihletéből. De munkájának rendszere, technikája modern volt minden ízében. A kedélyében pedig szökellve játszadoztak a gyermeki vonások. Senki se vegye ezt a mondást kicsinyítésnek. Igazán nagy ember csak az tud lenni, aki minél többet meg tud őrizni a gyermek lelkéből és a gyermeki lélek tiszta, érdemnélküli örömeiből.

Klebelsbergnek voltak ilyen örömei, amelyeket talán sokan nem értének meg, de sokat elárulnak a nagy alkotónak igazi lelkéből. Egy-két ilyen kicsiny, de igazán emberi vonást én is őrzök az emlékeimben.

*

Egy ízben, mikor felkerestem hidegkúti otthonában, amelynek könyvtárszobájára és dolgozószobájára volt a legbüszkébb, éppen a telefonnál ült, mikor hozzám beléptem. Míg telefonált, — elég sokáig tartott a beszélgetés — a könyveit nézegettem. A telefonálás végeztével megkérdezte:

— Nos, mit szólsz a könyveimhez?

A válaszom az volt, hogy a könyvekről ítélve, legutóbb a békeszerződések ügyével foglalkozhatott.

Klebelsberg megdöbönt:

— Honnan tudod?

Három könyvre mutattam rá:

— Ezeket a könyveket az inas fordítva tette be a helyükre. A könyvek mind a békeszerződésre vonatkoznak. Ha régebben történt volna, egy ilyen rendes könyvtár gazdája észrevette volna, hogy a könyvek fejükkel lefelé fordítva állanak.

Klebelsberg ezen a sherlock-holmes-i megállapításon úgy mulatott, mint egy gyermek. Rögtön felvetette azonban a második kérdést:

— Mit gondolsz, hány könyv van ebben a szobában?

Kimondtam egy számot, ha jól emlékszem, hatezer körül. Utána következett a második nagy, gyermeki öröm:

— Tudod, hogy az első ember vagy, aki majdnem pontosan eltalálta . . . Hogy számítottad ki?

A számítás nem volt nehéz. A regálok számát megszoroztam az egy polcon álló könyvek számával és mert sok volt a kis formájú kötet, hozzáütöttem még ezret. Könyvtári dolgokban kissé gyakorlott szemnek nem nehéz az ilyesmi. Klebelsberg azonban, akiben hihetetlenül ki volt fejlődve a kultúrembernek minden kulturális dolog iránti érzéke, végtelenül tudta értékelni az ilyen apróságokat.

*

Eszembe jut az is, hogy egy pesti látogatásom alkalmával telefonon kéretett magához, mert fontos dolgot akar közölni velem. Mikor kimentem hozzá, a *Languedoc* című francia folyóiratnak egy számát tartotta elém:

— Mit gondolsz, mi van ebben a folyóiratban?

— ? ?

— Sikerült megállapítanom, hogy a szegedi árpádkori torony építészeti stílusa honnét származott... Nézd ezeket a képeket... A toulousei torony... más kisebb délfraanciaországi városok tornyai... Tökéletesen ugyanaz, mint a szegedi. Ezt a stílust III. Béla idejében francia barátok hozhatták Magyarországra. Azért kérettelek, hogy vidd ezt a számot magaddal Szegedre és publikáld a képeket, hogy a várostörténetnek ez a részlete fel van derítve... Várjál csak. Mit szólnál hozzá, ha a csonkatorony belső menyezetét ezüstre festenénk és a lámpákat rejtve helyeznénk el egy keresztgerendán, úgy, hogy ezüstös fény verődne vissza a keresztelő medencére. Semmivel sem kerül többre és nagyon szép, művészi hatást érünk el vele...

Ez volt a fontos dolog, amiért magához kéretett Hidegkútra. Senki se mondja, hogy naivítás, ha egy valóságos kultuszminiszter a multnak ezt az adalékát és néhány villanykörte elhelyezését tekinti fontosnak. Aki így itéli meg a dolgokat, annál a szépnak és kultúrának szeretete nem mondvacsinált valami, hanem a lélek legbelsejéből fakadó, őszinte és mély igazság.

Az elgondolásaiban mindig volt sok lira, némi rapszódia, de mindig volt bennük szépség és lendület. Egyszer nagyon kis társaságban a tanítói internátusról és városkapuról beszélgetett velünk, arról a városkapuról, amelynek „palotakapu“ elnevezése ellen mindig tiltakozott. Amint beszélt, a pillanat szülte ötletek szinte befonódtak egymásba:

— Nem palotakaput akarok építeni, hanem városkaput, amely lezárja a Gizella-tér nyugtalanságát. A palotakapu elnevezést azért találták ki, hogy már a névbe belevigyék a felesleges költségek vádját... Ti tudjátok, hogy ez a vád mennyire alaptalan... Kicsiny pénzzel kell most szép dolgokat alkotni. Ezt a kaput úgy kell megcsinálni, hogy szimboluma legyen a városnak, akár belülről az itthoniak, akár kívülről, a vasútról jövő idegen számára... Belül rá kell tenni a város címerét... Ebben a címerben kifejezésre kell azonban juttatni, hogy Szeged egyetemi város. Bologna címerében van egy nyitott könyv, ezzel a felírással: *Bononia docet*... Szeged címerét a törvényhozás hozzájárulásával meg kell változtatni. Ki kell hagyni belőle a megfelezett kétfejű sást, amit annak idején feltételül kötött ki a bécsi kancellária a szabad királyi városi jog elismeréseért. A helyébe kell tenni a nyitott könyvet ezzel a felírással: *Szeged oktat*... Szeged oktatja a magyar Alföldet és készíti elő a magyar jövőndőt... Mit szólnak hozzá? ... Szép gondolat... Kifelé a kapura fel kell állítani a Boldogasszony szobrát, amint a sugárútra néz. A feje fölött csillagkorona. Este a korona csillagai kigyulladnak és ragyognak. Adunk valamit vele a városnak, amit megint érdemes lesz megnézni, amivel megint gazdagítjuk a szépségeit.

*

Szeged oktat. De a Boldogasszony csillagkoronája nem ragyog. Az elgondolónak a szeme sem csillog már az alkotás ragyogó tüzeiben. Elment a csillagok, a ragyogó elképzelések, az örök fantáziák hazájába, ahonnan talán még szebbnek, nagyobbak, fényesebbnek látja a szeretett várost, mint ahogy életében magának elképzelte. És utána itt maradt a nem pótolható hiány, az ür és a sötétség...

(Szeged.)

Tonelli Sándor.